

Реалізація непитальних значень англійських питальних речень під час перекладу

Дослідження присвячене аналізу особливостей перекладу вторинних функцій питальних речень в англійських художніх текстах. Оскільки рушійною силою розвитку будь-якого комунікативного акту, що реалізується за моделлю питання-відповідь, є питання, вжиті у своїй вторинній (непитальній) функції, то видається доцільним проаналізувати механізм реалізації непитальних інтенцій та способи їх передачі під час перекладу. *Актуальність дослідження* зумовлена недостатнім вивченням особливостей перекладу українською мовою вторинних функцій питальних висловлювань, взятих із англійської художньої прози з урахуванням сучасних вимог, встановлених до перекладу непрямих питань, особливо коли йдеться про передачу не лише змісту висловлювання, але й про оптимальне відтворення прагматичних комунікативних цілей мовця. *Мета дослідження* полягає у вивченні вторинних функцій питальних речень у контексті перекладу та порівнянні особливостей відтворення українською мовою основних комунікативних інтенцій, закладених в інтерогативах.

Прямим способом вираження питальної інтенції є питальне речення, комунікативна спрямованість якого відображає різновид інтенції мовця: а) отримати інформацію відносно невідомого мовцю елемента ситуації; б) отримати підтвердження чи заперечення реалізації певної ситуації.

Питальне значення в англійській мові, так само як і в українській, характеризується тенденцією до поєднання з іншими прагматичними значеннями, а також до переосмислення. Н.Н. Колесова доводить, що в лінгвістичній літературі існує особлива необхідність аналізу оточення питального речення під час визначення його семантичної сутності [1: 74].

У граматиці сучасної англійської мови виділяють різні прагматичні типи питальних речень, наприклад, питання задля отримання інформації, дидактичні питання, а також ті, що виражають здивування [2: 92]. Те ж можна стверджувати й про прагматичні особливості речень української мови. Як уважає С.Т. Шабат, у невластивих питальних конструкціях комунікативний намір мовця асиметричний питальній формі. Такими реченнями реалізується емоційно-експресивне ствердження, незгода, бажання, наказ, оцінка. До того ж питальні конструкції у своїй непрямій функції концентрують увагу адресата [3: 3].

Серед чинників, які є причиною того, що питальне речення втрачає свою пряму інтенцію, О.М. Старикова зазначає те, що питання в результаті прагматичних транспозицій може переймати на себе іллокутивну силу інших речень, функціонувати в оточенні стверджень, виражати низку емоційно-експресивних значень [4: 98-99].

Інтенція підтвердження може мати некатегоричний характер за умови використання відповідних форматів зниження категоричного значення, наприклад: *"Oh, as to the whiting" said the Mock Turtle, "they – you've seen them, of course?" – "Yes," said Alice [Carroll Lewis, p. 83]. – Ніколи не чула про вношення! – вигукнув він. – А про вручення ти, сподіваюся, чула? [Керролл Л. Аліса у країні чудес, с.103]. – Що, не чула про дивлення? – вигукнув він. – Сподіваюся, ти хоч знаєш, що таке слухання? [Керролл Л. Аліса у Дивокраї, с. 102].*

Отже, у тексті оригіналу інтенція підтвердження вже відомої адресанту інформації виражається граматичними засобами, а саме – розділовою частиною питального висловлювання. У перекладі В. Корнієнка спостерігаємо спробу відтворення поставленої комунікативної задачі шляхом поєднання окличної та питальної форм. В той час, як В. Наріжна виразила значення підтвердження використанням препозитивного парентетичного слова *сподіваюся* та підсилюючої частки *хоч* задля досягнення максимальної адекватності передачі непитального значення питального речення. Об'єктивно, другий варіант перекладу є більш емоційно насиченим, якщо у перекладі В. Наріжної у словах мовця відчувається роздратування, то у варіанті В. Корнієнка йому більш притаманне почуття розпачу через незнання співрозмовника.

Поряд з зойно зазначеними значеннями питальне висловлювання може мати уточнюючий характер. У цьому випадку воно виражає припущення, передчуття, і дуже часто не вимагає відповіді від адресата, наприклад: *"You can't swim, can you?" he added, turning to the Knave. The Knave shook his head sadly [Carroll Lewis, p. 102]. – Ти теж чомусь не любиш плавати, га? – звернувся він до Валета. Валет сумно похитав головою [Керролл Л. Аліса у країні чудес, с. 129].*

З прикладу видно, що для виконання адекватного перекладу потрібно враховувати семантико-прагматичний контекст, комунікативну ситуацію, у якій функціонує інтерогатив. У цьому випадку елементи, що вказують на попередній контекст черпаємо із самого речення, де розділовий питальний компонент вказує на наявність інформації у адресанта, через що він своїм питанням прагне лише уточнити, ще раз переконатися у правильності свого судження. У перекладі цю прагматичну настанову передано вдалим використанням емоційної частки *га*.

Характерною є й інтродуктивна інтенція мовця у питальному реченні, коли питальне висловлювання передує новій інформації, привертає увагу адресата до теперішніх чи минулих подій, фактів, осіб, як от: *"You're looking for eggs, I know THAT well enough; and what does it matter to me whether you're a little girl or a serpent?" [Carroll Lewis, p. 38]. – Я знаю одне: ти шукаєш яєць! І мені байдуже, хто ти - дівчинка чи*

гадюка! [Керролл Л. Аліса у країні чудес, с. 57]. – Ти шукаєш яйця, Це мені достеменно відомо, тож яка різниця, хто ти така: змія чи маленька дівчинка? [Керролл Л. Аліса у Дивокраї, с. 54].

Як ілюструє приклад, питальне речення, вжите у вторинній інтродуктивній функції, за своєю зовнішньою семантичною та граматичною формою нагадує риторичне, але у цьому контексті воно не лише виражає певні емоції мовця, а вводить нову інформацію, яка у нашому випадку стосується минулого, а також спрямовує розмову у необхідне адресанту русло. У перекладі задля досягнення адекватної передачі вторинного значення інтерогатива вжито такі перекладацькі трансформації: синтаксична заміна складного речення двома простими у перекладі (таке явище спостерігаємо у перекладі В. Корнієнка), лексична заміна частин мови та перестановка, які допомагають повніше відтворити комунікативно-прагматичну інтенцію мовця засобами рідної мови з урахуванням узусних норм. Відносно перекладу складних питальних речень, як відзначає С.В. Незорова, складносурядне питальне речення у сучасній синтаксичній науці досі залишається майже недослідженим. У загальних граматичних та синтаксичних працях відсутні спеціальні розділи, які стосуються складних питальних речень: ця синтаксична одиниця не розглядається ні при описі питального речення, ні при дослідженні складного речення. Проте оскільки складне питальне речення є особливим комунікативним типом складного розповідного речення, воно вимагає від перекладача вдумливого прочитання оригіналу з метою виявлення структурно-семантичних ознак питального речення та вибору найбільш підходящого способу перекладу (сполученням незалежних питальних речень або простим питальним реченням з однорідними сурядними) [5: 14-17].

Прагматичне значення питального речення може зводитись до вираження здивування. Питання такого типу можуть передавати ілюктивну силу наказу піти геть або припинити виконання певної дії, наприклад: "Suppose we change the subject," the March Hare interrupted, yawning. "I'm getting tired of this. Who votes the young lady tells us a story?" [Carroll Lewis, p. 55]. – А чи не змінити нам тему? – перервав їх Березневий Заєць, позіхаючи. – Хто за те, щоб юна леді розказала нам історію? [Керролл Л. Аліса у Дивокраї, с. 74]. – Давайте міняти тему! – втрутився, позіхаючи, Шалений Заєць. – Це вже починає набридати. Пропоную: нехай наша панянка розкаже нам Казку [Керролл Л. Аліса у країні чудес, с. 77].

У поданому вище прикладі прохання передається всією діалогічною єдністю, кожне з речень якої вносить додаткові відтінки психологічного стану мовця, виражаючи втому та бажання якнайскоріше перейти до іншої діяльності. Проте, у результаті застосування В.Г. Наріжною індивідуально-перекладацької трансформації одне з речень комунікативної цілісності вилучено, але незадоволення, виражене висловлюванням, збережено за допомогою кластера *хто за те...*, де вилучено слово *голосує*, що підкреслює спонтанність комунікації. У перекладі В. Корнієнка спостерігаємо реалізацію псевдопитальності за рахунок непитальних речень, проте, хоча навіть латентний відтінок питальності такого псевдопитального висловлювання втрачено, зміст передано абсолютно адекватно. На основі спостережуваного явища можемо стверджувати, що такий метод перекладу є обгрунтованим.

Цікавим об'єктом філологічних спостережень за мобільністю прагматичних значень мовних одиниць та способів їх передачі у мові перекладу є вживання перепиту, який відображає різноманітні суб'єктивні відтінки стосунків між адресантом та адресатом, як, наприклад приховане заперечення судження, сказаного мовцем, як-от: "We won't talk about her any more if you'd rather not." "We indeed?" cried the Mouse, who was trembling down to the end of his tail [Carroll Lewis, p. 15]. – Ми більше не говоритимем про це, якщо вам не до вподоби. – Ми?! Ми не говоритимем!.. – заверещала Миша, тремтячи усім тілом аж до кінчика хвоста [Керролл Л. Аліса у країні чудес, с. 26]. – Ми не будемо більше про неї говорити, якщо вам це не до вподоби. – Ми?! – вереснула Миша, тремтячи аж до кінчика хвоста [Керролл Л. Аліса у Дивокраї, с. 22].

У цьому випадку спостерігаємо вираження заперечення не стільки питальним реченням, вжитим у вторинному емотивному значенні, скільки контекстом, у якому реалізується запит. Таким чином, для визначення ступеня адекватності поданого перекладу можемо застосувати дистрибутивний метод, який дає нам змогу встановити, що така структура, як *trembling down to the end of his tail, тремтячи аж до кінчика хвоста* вказує на заперечення слухачем судження мовця та його спростування. Також цікавим є спосіб відтворення перепиту поєднанням питального та окличного речень, як у перекладі В. Корнієнка що свідчить про більшу свободу перекладача під час передачі англійських непитальних значень квеситивів з метою дотримання узуса, а також про індивідуальні особливості його роботи.

Отже, прагматична інтенція окремого питального речення підпорядковується певній комунікативній функції тексту. Т.Н. Шелінгер зазначає, що більшість авторів наукових праць у сфері комунікативної лінгвістики говорять про необхідність урахування контексту для виявлення комунікативного наміру мовця і встановлення типу мовленнєвого акту [6: 75-78]. Конкретні умови здійснення мовленнєвого акту схожі з умовами вживання того чи того слова. Це – контекст, власне мовний семантичний фактор, та немовний фактор – мовленнєва ситуація. Комунікативне спрямування надає намір мовця, який, у свою чергу, пов'язаний із загальною тематикою розмови, ситуацією, складом учасників, та усіма тими факторами, які у широкому значенні можна назвати комунікативним контекстом [7: 116-117]. Тому при перекладі важливо звертати увагу на комунікативне оточення питальних конструкцій, робити ґрунтовний аналіз усіх можливих інтенцій, виражених даним реченням та встановлювати логічні зв'язки між латентними та яскраво вираженими інтенціями, а також правильно визначати логіко емпатичний наголос фразової єдності.

Література

1. Колесова Н.Н. Семантика вопросительного предложения в английской разговорной речи / Теория и практика лингвистического описания разговорной речи: Межвуз. сб. науч. трудов Горьковского государственного университета. – Вып. 2. — Горький, 1987. — С. 74-77.
2. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik I. A University Grammar of English / Под ред. И.П. Верховской. — М.: Высш. шк., 1982. — 301 с.
3. Шабат С.Т. Категорія питальної модальності в сучасній українській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук 10.02.01 / — Прикарпатський державний університет ім. В.Стефаника. — Чернівці, 2000. — 16 с.
4. Старикова Е.М. Проблемы семантического синтаксиса. — К.: Высш. шк., 1983. — 123 с.
5. Невзорова С.В. Структурно-семантическая и сравнительно-типологическая характеристика сложносочиненного вопросительного предложения: Автореф. дис. ... докт. филол. наук: 10.02.20 / — Моск. гос. обл. ун-т. — М., 2004. — 40 с.
6. Шелингер Т.Н. Роль контекста в выявлении коммуникативного намерения говорящего / Вопросы английской контекстологии: Межвуз. сб. — Вып. 2. — Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1985. — С. 75-78.
7. Чхетиани Т.Д. Специализированные метакоммуникативные сигналы поддержания речевого контакта / Прагматические и текстовые характеристики предикативных и коммуникативных единиц: Сб. научн. трудов. — Вып. 9. — Краснодар, 1987. — 117 с.

1. Керролл Л. Аліса у країні чудес / Пер. з англ. В. Корнієнка. — К.: А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га, 2001. — 133 с.
2. Керролл Л. Аліса у Дивокраї / Пер. з англ. В.Г. Наріжної. — Х.: Фоліо, 2008. — 139 с.
3. Carroll Lewis. Alice in the Wonderland. — London: Penguin Books, 1994. — 103 p.